

نوع‌شناسی و مصداق‌های مدیریت در نهج‌البلاغه

دکتر علی‌نقی امیری
عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

بهار ۱۳۹۵

امیری، علی نقی، ۱۳۳۷ -
نوع‌شناسی و مصداق‌های مدیریت در نهج‌البلاغه / علی نقی امیری. — قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۵.
دوازده، ۳۴۸ ص.: جدول، نمودار. (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۳۵۵: مدیریت؛ ۲۶)
ISBN: 978-600-298-121-9 بها: ۱۴۰۰۰ ریال
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. [۳۱۵]-۳۱۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.
۱. علی بن ابی طالب (علیه السلام)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت-۴۰ ق. — دیدگاه درباره مدیریت. ۲. علی بن ابی طالب (علیه السلام)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت-۴۰ ق. — نامه‌ها. ۳. علی بن ابی طالب (علیه السلام)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت-۴۰ ق. نهج‌البلاغه — مدیریت. ۴. مدیریت (اسلام). الف. علی بن ابی طالب (علیه السلام)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت-۴۰ ق. نهج‌البلاغه. برگزیده. ب. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ج. عنوان.
BP۳۸/۰۹/م۴ الف ۱۳۹۵ ۲۹۷/۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی ۴۱۸۷۲۷۴

نوع‌شناسی و مصداق‌های مدیریت در نهج‌البلاغه

مؤلف: دکتر علی نقی امیری (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: اعتصام

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسکری

چاپ اول: بهار ۱۳۹۵

تعداد: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم — سبحان

قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰)

نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی اُسکو، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

فروش اینترنتی: www.ketab.ir/rihu

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی] در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی و فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع، شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی رحمته‌الله بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری دفتر همکاری حوزه و دانشگاه را در سال ۱۳۶۱ فراهم ساخت و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت اساتید حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار ده‌ها کتاب و نشریه علمی اشاره کرد.

کتاب حاضر، با عنوان «نوع‌شناسی و مصداق‌های مدیریت» در نهج‌البلاغه در قالب یک کتاب درسی، جهت مباحث درس تخصصی «اداره امور عمومی در اسلام» در مقطع کارشناسی ارشد گرایش‌های مختلف مدیریت دولتی و نیز به منزله کتاب کمک درسی جهت مباحث درس «تحلیل فلسفی مدیریت اسلامی» در مقطع دکتری گرایش‌های مختلف مدیریت و درس «اصول و مبانی مدیریت از دیدگاه اسلامی» در مقطع کارشناسی، ارائه شده است. همچنین دیگر علاقه‌مندان به معارف اسلامی و علوی می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های نویسنده گرامی، جناب آقای دکتر علی‌نقی امیری، و نیز ناظر محترم اثر جناب آقای دکتر حسن عابدی جعفری تشکر و قدردانی کند.

فهرست مطالب

مقدمه	۵
-------------	---

بخش اول: اقشار اجتماعی و مصداق‌های مدیریت

مقدمه	۱۷
-------------	----

فصل اول: مدیریت تنوع فرهنگی

اهداف یادگیری	۱۹
۱-۱. مقدمه	۱۹
۱-۲. رویکردهای اصلی نسبت به سازمان و مدیریت	۲۰
۱-۲-۱. رویکرد جهان‌گرایی	۲۰
۱-۲-۲. رویکرد فرهنگ‌محور	۲۰
۱-۳. انواع رویکردهای مدیریتی فرهنگ‌محور	۲۱
۱-۳-۱. رویکرد مبتنی بر وجوه اشتراک	۲۱
۱-۳-۲. رویکرد مبتنی بر وجوه اختلاف	۲۲
۱-۳-۳. رویکرد مبتنی بر اختلاف و اشتراک	۲۲
۱-۴. موارد کاربرد رویکردهای فرهنگ‌محور	۲۳
۱-۴-۱. در سطح جامعه	۲۳
۱-۴-۲. در سطح سازمان	۲۴
۱-۴-۳. در سطح خانواده	۲۶
۱-۵. نقش تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی در مدیریت	۲۸
۱-۶. مصداقی از توجه به مدیریت تنوع در فرمان به مالک اشتر	۲۸
۱-۶-۱. ویژگی‌های عام	۲۹
۱-۶-۲. ویژگی‌های خاص	۳۰

۳۲	 خلاصه و نتیجه‌گیری
----	--------------------------

فصل دوم: مصداق‌های مدیریت

۳۳	 اهداف یادگیری
۳۴	 ۱-۲. مقدمه
۳۵	 ۲-۲. ضرورت طبقه‌بندی در جامعه
۳۶	 ۳-۲. مبانی دسته‌بندی در جامعه
۳۶	 ۱-۳-۲. بر مبنای ساختار
۳۷	 ۲-۳-۲. بر مبنای افراد
۳۸	 ۳-۳-۲. بر مبنای کار
۳۹	 ۴-۲. طبقات اجتماعی از دیدگاه امام علی (علیه السلام)
۴۰	 ۵-۲. رابطه تقویمی طبقات اجتماعی
۴۱	 ۶-۲. نقش و نسبت تأثیر گروه‌ها در جامعه
۴۳	 ۷-۲. حقوق گروه‌های اجتماعی
۴۳	 ۸-۲. اختلاف حقوق
۴۴	 ۹-۲. منشأ حق و تکلیف
۴۴	 ۱۰-۲. شرایط و لوازم توفیق در ادای حق
۴۵	 ۱-۱۰-۲. سعی و کوشش
۴۵	 ۲-۱۰-۲. استمداد
۴۶	 ۳-۱۰-۲. حق خواهی
۴۶	 ۴-۱۰-۲. صبر و شکیبایی
۴۶	 ۱۱-۲. خلاصه و نتیجه‌گیری

بخش دوم: مدیریت طبقات اجتماعی

۴۹	 مقدمه
----	-------------

فصل سوم: مدیریت امور نظامی

۵۱	 اهداف یادگیری
۵۲	 ۱-۳. مقدمه
۵۴	 ۲-۳. ابعاد مدیریت امور نظامی
۵۵	 ۳-۳. ماهیت سازمان نظامی و نظامیان
۵۵	 ۴-۳. فلسفه وجودی نظامیان
۵۵	 ۱-۴-۳. دژ مردم
۵۶	 ۲-۴-۳. زینت‌بخش زمامداران
۵۶	 ۳-۴-۳. عزت‌بخش دین

۵۶	۳-۴-۴. ایمنی بخش جامعه
۵۷	۳-۴-۵. قوام بخش مردم
۵۸	۳-۵. رابطه تقویمی نیروهای مسلح با دیگر اقشار
۵۹	۳-۶. ویژگی ها و خصوصیات فرمانده در سازمان های نظامی
۶۱	۳-۶-۱. خیرخواهی و دلسوزی
۶۳	۳-۶-۲. پاکدلی و پاکدامنی
۶۴	۳-۶-۳. حلم
۷۲	۳-۷. چگونگی گزینش فرماندهان نظامی
۷۲	۳-۷-۱. ویژگی های خانوادگی
۷۳	۳-۷-۲. ویژگی های شخصیتی
۷۶	۳-۷-۳. ویژگی های جامع
۷۷	۳-۸. وظایف رهبری و زمامدار در قبال فرماندهان نظامی
۷۸	۳-۸-۱. ضرورت رسیدگی به امور لشکریان
۷۸	۳-۸-۲. کیفیت رسیدگی به امور فرماندهان لشکریان
۱۰۶	۳-۹. خلاصه و نتیجه گیری

فصل چهارم: مدیریت امور قضائی

۱۰۹	اهداف یادگیری
۱۱۰	۴-۱. مقدمه
۱۱۲	۴-۲. ابعاد مدیریت امور قضائی
۱۱۳	۴-۳. اهمیت و ضرورت توجه به قاضی و امر قضاوت
۱۱۳	۴-۳-۱. جایگاه قوه قضائیه (در میان سه قوه)
۱۱۳	۴-۳-۲. جایگاه و نقش قاضی
۱۱۴	۴-۳-۳. ضرورت گزینش قاضی
۱۱۴	۴-۴. شرایط و ویژگی های قاضی
۱۱۴	۴-۴-۱. خصوصیات و ویژگی های کلی و عام
۱۱۶	۴-۴-۲. ویژگی های خاص و کاری
۱۲۲	۴-۴-۳. شرط های دیگر برای متصدی امر قضا
۱۳۱	۴-۵. وظایف دولت در قبال قاضیان
۱۳۱	۴-۵-۱. تأمین قاضیان واجد شرایط
۱۳۱	۴-۵-۲. گزینش و به کارگماري قاضیان واجد شرایط
۱۳۲	۴-۵-۳. نظارت بر امر قضاوت
۱۳۴	۴-۵-۴. توجه به نیازهای قاضیان (عوامل انگیزشی)
۱۳۸	۴-۶. خلاصه و نتیجه گیری

فصل پنجم: مدیریت امور کارگزاران

اهداف یادگیری	۱۳۹
۱-۵. مقدمه	۱۴۰
۲-۵. ابعاد مدیریت امور کارگزاران	۱۴۲
۳-۵. جایگاه و اهمیت کارگزاران	۱۴۲
۴-۵. روش‌های گزینش کارگزاران	۱۴۳
۱-۴-۵. روش‌های ایجابی	۱۴۳
۲-۴-۵. روش‌های سلبی	۱۴۴
۳-۴-۵. فلسفه پرهیز از شاخص‌های سلبی	۱۴۵
۵-۵. شاخص‌های گزینش کارگزاران	۱۴۶
۱-۵-۵. صلاحیت کاری (تجربه و تخصص)	۱۴۷
۲-۵-۵. صلاحیت باطنی (تعهد)	۱۴۷
۳-۵-۵. صلاحیت خانوادگی	۱۴۸
۴-۵-۵. سابقه مسلمانی (حُسن سابقه)	۱۴۹
۵-۵-۵. صلاحیت رفتاری	۱۵۰
۶-۵. وظایف دولت (زامدار) در قبال کارگزاران	۱۵۳
۱-۶-۵. توجه به نیازهای معیشتی (جبران خدمات)	۱۵۴
۲-۶-۵. نظارت و کنترل عملکرد کارگزاران (استقرار سیستم نظارتی)	۱۵۸
۷-۵. خلاصه و نتیجه‌گیری	۱۷۲

فصل ششم: مدیریت امور اقتصادی

اهداف یادگیری	۱۷۳
۱-۶. مقدمه	۱۷۳
۲-۶. ابعاد مدیریت امور مالیاتی	۱۷۵
۳-۶. مفهوم خراج و خراج‌گزار (اصل خراج)	۱۷۶
۴-۶. جایگاه و ضرورت توجه به مالیات‌دهندگان و امور مالیاتی	۱۷۸
۵-۶. آثار و پیامدهای توجه کردن به مصالح مالیات‌دهندگان	۱۸۰
۱-۵-۶. تأثیر بر دیگر اقشار (رابطه تقویمی)	۱۸۰
۲-۵-۶. تأثیر بر آبادانی و شهرسازی	۱۸۰
۶-۶. تخفیف مالیاتی	۱۸۷
۱-۶-۶. ضرورت تخفیف مالیاتی	۱۸۷
۲-۶-۶. مصداق‌های تخفیف مالیاتی	۱۸۸
۳-۶-۶. حد تخفیف مالیاتی	۱۹۱
۴-۶-۶. تخفیف مالیاتی: هزینه یا سرمایه‌گذاری	۱۹۱
۵-۶-۶. آثار تخفیف مالیاتی	۱۹۲

۱۹۷	۷-۶. خلاصه و نتیجه‌گیری.....
-----	------------------------------

فصل هفتم: مدیریت امور امنیتی و اطلاعاتی

۱۹۹	اهداف یادگیری.....
۱۹۹	۷-۱. مقدمه.....
۲۰۲	۷-۲. ابعاد مدیریت امور امنیتی و اطلاعاتی.....
۲۰۳	۷-۳. جایگاه، اهمیت و ضرورت رسیدگی به دبیران.....
۲۰۳	۷-۳-۱. معرفی دبیران.....
۲۰۳	۷-۳-۲. جایگاه دبیران.....
۲۰۴	۷-۳-۲. ضرورت رسیدگی به کار دبیران.....
۲۰۵	۷-۴. ویژگی‌ها و شرایط دبیران (شاخص‌های گزینش دبیران).....
۲۰۵	۷-۴-۱. فضیلت.....
۲۰۵	۷-۴-۲. محرم اسرار بودن.....
۲۰۶	۷-۴-۳. داشتن فضائل اخلاقی.....
۲۰۶	۷-۴-۴. مقاوم بودن در برابر غرور ناشی از مقام.....
۲۰۷	۷-۴-۵. وفاداری به مافوق.....
۲۰۷	۷-۴-۶. غفلت نکردن از کارهای محول شده (هوشیاری و بیداری).....
۲۰۹	۷-۴-۷. قدرت تجزیه و تحلیل (مهارت ادراکی).....
۲۱۰	۷-۴-۸. قدرت درک ارزش و جایگاه واقعی خود و دیگران.....
۲۱۲	۷-۵. روش‌های گزینش دبیران (ضوابط گزینش).....
۲۱۳	۷-۵-۱. روش‌ها و ضوابط بی‌اعتبار.....
۲۱۷	۷-۵-۲. روش‌ها و ضوابط معتبر.....
۲۲۰	۷-۵-۳. دلالت‌های انتخاب قاعده‌مند.....
۲۲۱	۷-۶. تقسیم کار و سازماندهی امور دبیران.....
۲۲۱	۷-۶-۱. ضرورت انتخاب فردی برای سازماندهی کارهای دبیران.....
۲۲۳	۷-۶-۲. ویژگی‌های سازمان‌دهنده کارها.....
۲۲۵	۷-۶-۳. مسئولیت‌پذیری نسبت به عملکرد افراد منتخب.....
۲۲۸	۷-۷. خلاصه و نتیجه‌گیری.....

فصل هشتم: مدیریت امور بازرگانی و صنعتی

۲۳۱	اهداف یادگیری.....
۲۳۲	۸-۱. مقدمه.....
۲۳۴	۸-۲. جنبه‌های مدیریت امور بازرگانی و صنعتی.....
۲۳۴	۸-۳. ضرورت توجه ویژه به تاجران و صنعتگران.....
۲۳۵	۸-۳-۱. توصیه‌پذیری (توصیه به خود).....

۲۳۵	 ۸-۳-۲. توصیه به دیگران
۲۳۵	 ۸-۴. جایگاه تجارت و صنعت
۲۳۶	 ۸-۵. مصداق‌های تاجران و اهل فن
۲۳۶	 ۸-۵-۱. تاجران ثابت
۲۳۶	 ۸-۵-۲. تاجران سیار
۲۳۷	 ۸-۵-۳. کاسبان و اهل فن
۲۳۷	 ۸-۶. فلسفه اهتمام ورزیدن به تاجران و اهل فن
۲۳۸	 ۸-۶-۱. نقش بازرگانان و صنعتیان در جامعه
۲۴۰	 ۸-۶-۲. ویژگی‌های تاجران و اهل فن
۲۴۴	 ۸-۷. نظارت و رسیدگی به تاجران و صنعتگران
۲۴۴	 ۸-۷-۱. ضرورت نظارت و رسیدگی به کار تاجران و صنعتگران
۲۴۶	 ۸-۷-۲. خصوصیات و صفات ناپسند تاجران و صنعتگران
۲۴۷	 ۸-۷-۳. روش‌های ناپسند تاجران و صنعتگران
۲۴۹	 ۸-۷-۴. آثار و پیامدهای صفات، روش‌ها و عملکردهای سوء تاجران و اهل بازار
۲۵۱	 ۸-۷-۵. مقابله با روش‌ها و عملکردهای سوء تاجران و صنعتگران
۲۵۸	 ۸-۸. خلاصه و نتیجه‌گیری

فصل نهم: مدیریت امور مستضعفان (تأمین اجتماعی)

۲۵۹	 اهداف یادگیری
۲۶۰	 ۹-۱. مقدمه
۲۶۲	 ۹-۲. ابعاد مدیریت امور مستضعفان
۲۶۳	 ۹-۳. فلسفه وجودی طبقه مستضعف
۲۶۳	 ۹-۴. ارتباط طبقه مستضعف با دیگر اقشار
۲۶۴	 ۹-۵. اصل تکافل عمومی
۲۶۵	 ۹-۶. سفارش اکید درباره طبقه مستضعف
۲۶۵	 ۹-۷. بافت طبقه سفلی و دسته‌های تشکیل دهنده آن
۲۶۵	 ۹-۷-۱. معرفی کلی (بیچارگان و مستضعفان)
۲۶۶	 ۹-۷-۲. معرفی تفصیلی و تبیینی (دسته‌بندی بیچارگان)
۲۶۸	 ۹-۸. حقوق قشر مستضعف
۲۶۸	 ۹-۸-۱. الهی بودن حق مستضعفان
۲۶۹	 ۹-۸-۲. وظیفه دولت در ادای حق مستضعفان
۲۶۹	 ۹-۸-۳. کیفیت ادای حق مستضعفان (منابع احقاق حق مستضعفان)
۲۷۱	 ۹-۸-۴. روش‌ها و ضوابط حاکم بر ادای حق بیچارگان (وظایف زمامدار)
۲۸۰	 ۹-۸-۵. نحوه رسیدگی به بیچارگان خاص (نظام اطلاعاتی و نظارتی)
۲۸۳	 ۹-۸-۶. دشواری ادای حق و شرایط تسهیل آن

۲۸۵	 ۹-۹. خلاصه و نتیجه‌گیری
-----	-------------------------------

بخش سوم: نمایی از مدیریت اسلامی

۲۸۹	 مقدمه
-----	-------------

فصل دهم: اهداف غائی در مدیریت اسلامی

۲۹۱	 اهداف یادگیری
۲۹۱	 ۱-۱۰. مقدمه
۲۹۲	 ۲-۱۰. ملاک‌های موفقیت زمامدار
۲۹۲	 ۱-۲-۱۰. کمال طلبی
۲۹۳	 ۲-۲-۱۰. جلب رضایت الهی
۲۹۳	 ۳-۲-۱۰. قدرت اقامه حجت بر برابر خدا
۲۹۴	 ۴-۲-۱۰. قدرت اقامه حجت بر عملکرد در برابر مردم
۲۹۴	 ۵-۲-۱۰. کسب حسن شهرت در میان مردم
۲۹۶	 ۶-۲-۱۰. ایجاد حسنات جاریه
۲۹۶	 ۷-۲-۱۰. دستیابی به نعمت تام و تمام
۲۹۶	 ۸-۲-۱۰. عزت روز افزون و پیوسته
۲۹۷	 ۹-۲-۱۰. داشتن روحیه شهادت‌طلبی
۲۹۸	 ۳-۱۰. خلاصه و نتیجه‌گیری

فصل یازدهم: چارچوب کلی در مدیریت اسلامی

۲۹۹	 اهداف یادگیری
۲۹۹	 ۱-۱۱. مقدمه
۳۰۱	 ۲-۱۱. خدمت بی‌منت
۳۰۲	 ۳-۱۱. خودسازی
۳۰۳	 ۴-۱۱. هدایت دیگران
۳۰۴	 ۵-۱۱. سلسله مراتب تعهدات
۳۰۴	 ۱-۵-۱۱. تعهد در برابر خداوند متعال
۳۰۴	 ۲-۵-۱۱. تعهد در برابر رسول خدا ﷺ
۳۰۵	 ۳-۵-۱۱. تعهد در برابر امام علی علیه السلام
۳۰۵	 ۴-۵-۱۱. تعهد در برابر مردم
۳۰۶	 ۶-۱۱. عناصر اصلی در نظام مدیریت اسلامی
۳۰۶	 ۱-۶-۱۱. والی (امام)
۳۰۷	 ۲-۶-۱۱. مردم (امت)
۳۰۸	 ۳-۶-۱۱. بیعت

۱۱-۷. عهدنامه مالک: الگوی مدیریت اسلامی ۳۱۳

۱۱-۸. خلاصه و نتیجه‌گیری ۳۱۴

منابع و مأخذ ۳۱۵

ضمیمه: واژه‌نامه فرمان امام علیه السلام به مالک ۳۱۹

نمایه‌ها

نمایه آیات ۳۳۱

نمایه روایات ۳۳۲

نمایه موضوعات ۳۳۸

نمایه اشخاص ۳۴۷

تقدیم به:

مظلوم مقتدر تاریخ مولی الموحدين علی امیرمؤمنان (علیه السلام)

پیشگفتار

توجه به تبعیت نظام ادراکات جامعه از نظام ارزش‌ها یا فرهنگ و همچنین تبعیت نظام رفتارهای اجتماعی از نظام ادراکات جامعه، مبین آن است که مدیریت به‌عنوان راهکار ارتباط نظر و عمل اجتماعی، ارتباط تنگاتنگ با فرهنگ و ارزش‌های هر جامعه دارد، به‌گونه‌ای که اندک دقت در مدیریت جوامع مختلف، می‌تواند ما را به فرهنگ نهفته در آنها، رهنمون سازد.

بر این اساس، مدیریت در نظام اسلامی، مدیریتی مبتنی بر فرهنگ و ارزش‌های اسلامی است که پیاده شدن ارزش‌ها و نظریه‌های اسلام و جلوه عینی یافتن آنها، راهکاری متناسب و هماهنگ با این ارزش‌ها را می‌طلبد، که نامش «مدیریت دینی» یا «مدیریت اسلامی» است. از این زاویه، اهمیت و ضرورت مدیریت اسلامی و تبیین آن، به اندازه ضرورت و اهمیت پیاده شدن فرهنگ اسلام است و نفی آن، به معنای امکان نداشتن تحقق عینی اسلام و فرهنگ آن است.

انقلاب اسلامی، براساس مبانی دین اسلام شکل گرفته و قانون اساسی، اجرای ارزش‌های اسلامی را در عمل و در صحنه سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی، هدف قرار داده است. فرض بر این است که فرهنگ باید اسلامی باشد، رهبری و مدیریت باید اسلامی و مبتنی بر دین باشند و تفاوت اساسی میان مدیریت ارزش‌محور و مدیریت‌های وارداتی آشکار شود.

امروزه در راستای ضرورت تحول در علوم انسانی-اسلامی و به‌ویژه موضوعیت مطرح کردن نقشه جامع تحقق مدیریت اسلامی، افراد حقیقی و حقوقی گوناگونی برای پرکردن این خلأ بزرگ، احساس وظیفه کرده و همت خود را بدان معطوف داشته‌اند. در رأس این امر مهم، رهبر فرزانه انقلاب اسلامی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای است که با تأکیدهای ایشان در قالب رهنمودهای استراتژیک، این جریان را به پیش می‌برد. در این راستا، مهم‌ترین دغدغه همه دلسوزان انقلاب، آن است که چگونه می‌توان ضمن اقدام منطقی با دستاوردهای بشری در زمینه

علوم انسانی، یقین پیدا کرد که خواسته یا ناخواسته، کاری به سود دیگران انجام نگرفته است. این مسئله زمانی میسور است که بتوان در بلندمدت فرایند تولید علم را مبتنی بر مبانی ارزشی طراحی و نهادینه کرد. رسیدن به این مرحله، قطعاً مستلزم داشتن همتی والا و طراحی کردن نمونه‌های گوناگون و منسجم از دل ارزش‌ها و منابع دینی و چراغ راه قرار دادن آنهاست.

هرگونه تلاش در اصلاح علوم موجود و عرضه آنها به دین و حتی توجه به مفروضات بنیادین علوم، بدون توجه به زیرساخت‌های اصلی علم و دستیابی به مبانی اصیل اسلامی و جریان دادن آنها در همه مراحل فرایند تولید علم، لزوماً نمی‌تواند به تولید علم دینی بینجامد و غفلت از این امر، ممکن است ضمن دربرداشتن هزینه‌های زیاد و از دست رفتن فرصت‌ها، ما را به رفتارهای انفعالی و بر مبنای قواعد دیگران و ادار سازد، به‌ویژه اینکه امروزه تولید علم را نمی‌توان مستقل از تحولات اجتماعی و جهت‌گیری‌های تحقیقاتی دولت‌ها، تحلیل کرد.

پرهیز از انفعال و استفاده بهینه از همه امکانات و فرصت‌ها در پیمودن درست فرایند تولید علوم انسانی-اسلامی، به‌ویژه مدیریت، مستلزم طراحی الگویی جامع برای مدیریت اسلامی و نسبت دادن آن به اسلام و منابع اصیل آن از راهی منطقی و روشمند است.

قطعاً در این راستا، مدیریت از دیدگاه نهج‌البلاغه، می‌تواند راه‌گشای اعمال مدیریت دینی و ارزش‌محور، در سازمان‌ها و نهادهای گوناگون باشد (ضمیری، ۱۳۵۹، ص ۵). یکی از فصل‌های درخشان نهج‌البلاغه که همچون دیگر مباحث آن رنگ جاودانگی دارد و به ابدیت پیوسته است، نامه ۵۳ یا فرمان تاریخی امام علی (علیه السلام) به یار وفادار و صحابی بزرگوارش مالک اشتر نخعی است (فاضل لنکرانی، ۱۳۷۶، ص ۲۷).

در بررسی و پرداختن به علوم انسانی و از جمله مدیریت دینی، سؤال اساسی آن است که نقطه آغاز کجا باید باشد؟ آیا لزوماً باید از تجربه دیگران و علوم موجود شروع کرد؟ در این صورت نقطه آغاز بر چه مبنایی استوار است؟

پیش‌فرضی که پس از رنسانس مبنای بسیاری از رویکردهای حاکم بر "بررسی رابطه علم و دین" قرار گرفته، عبارت است از اینکه: "علم و دین" دو مفهوم جدا و متمایز هستند که باید ارتباط آنها تبیین شود.

اما نسبت به این پیش‌فرض جای تأمل است، چراکه اولاً، کسانی که این پیش‌فرض را طرح کرده‌اند، در عمل آن را قبول ندارند؛ ثانیاً، عقل و منطق آن را به چالش می‌کشد و ثالثاً، تجربه

تاریخی و اعتقادی ما خلاف آن را می‌رساند؛ چه اینکه با مروری گذرا بر تاریخچه علوم دینی و قبل از رنسانس، به آسانی می‌توان دریافت که اصولاً میان علم و دین، هیچ‌گونه جدایی و تفکیکی موضوعیت نداشته و در نتیجه بحثی هم از رابطه علم و دین به چشم نمی‌خورد و اندیشمندان اسلامی که علوم پایه، پزشکی، ستاره‌شناسی و... را به‌خوبی می‌دانسته‌اند، در عمل، اینها را آمیخته با دین مطرح کرده و حتی در بن‌بست‌های علمی با توسل به ائمه اطهار (علیهم‌السلام)، گره‌های فهم خود را می‌گشودند.

بنابراین ضرورت دارد که نقطه آغاز در تحقیق پیرامون علوم انسانی و علوم دینی، بر مبنای گذر از این‌گونه پیش‌فرض‌ها و براساس داشته‌ها و منابع اصیل دینی و اسلامی و به عبارتی، بر مبنای شروع از درون باشد؛ چراکه اولاً، اسلام به‌عنوان یک نظام کامل و به دلیل داشتن حکومت و نظام اداری، نمی‌تواند در زمینه اداره امور حرفی نداشته باشد؛ چنان‌که علائم و نشانه‌های فراوانی مبنی بر سکوت نکردن آن در این رابطه وجود دارد؛ ثانیاً این مطلب به آن معنا نیست که از تجربه دیگران یا علوم موجود استفاده نشود، یا بر روی واقعیت‌های موجود چشم بسته شود؛ بلکه باید با مجهز شدن به آنچه داریم و با ابزار و منطق، سراغ تحلیل علوم موجود برویم؛ ثالثاً، در این راستا تنها راه آن است که در پیشگاه معصوم (علیه‌السلام) زانو زده و از او بخواهیم تا ما را از دریای بی‌کران علم خویش، قطره‌ای، متناسب با ظرفیت، عنایت کند.

در این تحقیق قصد آن است که با تحلیل یکی از برجسته‌ترین، مهم‌ترین و بی‌نظیرترین متون مدیریتی تاریخ اسلام، یعنی فرمان امام علی (علیه‌السلام) به مالک اشتر (نامه ۵۳)، در سایه سفارش‌های بزرگ‌ترین مدیر تاریخ بشر، نشسته و از او بخواهیم نحوه اداره امور و کم و کیف آن را بازگو کند.

نگارنده به‌رغم اقرار به توان ناچیز خود، تلاش دارد تا ضمن نگاهی جامع به نامه ۵۳ نهج‌البلاغه و رصد آن از منظر مباحث مدیریتی، زوایایی از مدیریت در نظام خدامحور را که علی (علیه‌السلام) ترسیم کرده، مطرح کند و دریچه‌هایی به ساحت مدیریت دینی و به‌ویژه مدیریت اسلامی که در کلمات اعجازگونه آن حضرت به چشم می‌خورد، بگشاید.

در پایان به مثابه «من لم یشکر المخلوق - لم یشکر الخالق»، بر خود فرض می‌دانم که از همه کسانی که یاری دهنده محقق در این تحقیق بوده‌اند و در واقع مدیون تلاش‌های فکری و تشویق‌های دلگرم‌کننده آنها هستم، تقدیر و تشکر کنم و اجر همگی را از مولای متقیان (علیه‌السلام)،

طلب نمایم؛ به‌ویژه از استاد ارجمند آقای دکتر حسن عابدی جعفری، که در مقام ناظر این کار، در طول تحقیق، مرهون راهنمایی‌های دلسوزانه و عالمانه ایشانم؛ از آقای سعیدرضا علی‌عسکری که ویراستاری دقیق، دلسوزانه و علمی ایشان، کاستی‌های زیادی را از این کتاب زدود و بر صحت ساختار و محتوای آن افزوده‌اند؛ از مسئولان محترم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، از جمله آقایان دکتر عبدالله توکلی، دکتر ابوالفضل گائینی، علی یحیایی و به‌خصوص اسماعیل یارمحمدی که روخوانی نهایی متن، نمایه‌گیری و پیگیری‌های مختلف در مسیر تسهیل و تسریع کار را بر عهده داشتند؛ همچنین از شرکت اعتصام و سایر عزیزانی که مستقیم و غیرمستقیم در به ثمر رسیدن این اثر سهمی داشته‌اند، کمال امتنان را دارم.

به یقین گام نهادن در دریای ژرف معرفت علوی، هر کسی را به قدر توان و ظرفیت، سیراب می‌کند، اما توان ناچیز نگارنده مستلزم اقرار به ضعف خود در به جا آوردن حق مطلب و هدف این تحقیق است؛ بی‌شک داوری این امر بر خوانندگان محترم، به‌ویژه دانشجویان، اساتید و اندیشمندان می‌باشد؛ مؤلف با اذعان کاستی‌های محتوایی و شکلی، پذیرای نقادی صاحب‌نظران محترم در راستای توسعه و ارتقای این نوشتار است.

قم، علی‌نقی امیری

زمستان ۱۳۹۴

مقدمه

این کتاب بر مبنای یک پژوهش علمی شکل گرفته و فرایند بحث به اختصار بدین شرح است:

۱. آنچه در طولانی‌ترین و مهم‌ترین نامه امام علی (علیه السلام) و خطاب به مالک آمده، در واقع دکترین و آیین زندگی زمامداران و توجه به ابعاد مختلف روحی، فکری و رفتاری آنهاست. به سخن دیگر، کلام امام (علیه السلام) «گفته‌های حکیمی نیست که دور از غوغای زندگی و فارغ از واقعیت‌ها و مسائل گوناگونی که در یک جامعه ممکن است مطرح باشد، می‌نشیند و معارف اسلامی را بیان می‌کند؛ بلکه سخنان انسانی است که بار مسئولیت اداره یک جامعه عظیم را بر دوش خود احساس می‌کند و دانای دین و بصیر به همه معارف اسلامی و قرآنی است و با دلی مالا مال از معرفت و روحی بزرگ و در مقامی پر مسئولیت، با مردم روبه‌رو می‌شود، با آنها حرف می‌زند، و به سؤالات و استفهامات آنها پاسخ می‌دهد. او با گوشت و پوست خود مشکلات مردم را درک کرده و از موضع زمامداری دلسوز و مهربان شهر، مالک را به شیوه‌های هدایت و رهبری امت آگاه می‌سازد. امیرالمؤمنین (علیه السلام) به عنوان یک حاکم اسلامی حرف می‌زند و با جامعه‌ای که تحت اشراف و حکومت خود اوست، سخن می‌گوید» (خامنه‌ای، ۱۳۶۳).

«سخن او مطابق با نیازهاست و چیزی را که نیاز قطعی آن مرحله از تاریخ اسلام طلب می‌کند، می‌گوید» (همو، ۱۳۶۴). «حضرت علی (علیه السلام) با امر حکومت درگیر بوده و در این کتاب شریف به عنوان یک حاکم و کسی که با اداره کشور اسلامی – با همه مشکلات و مصیبت‌ها و در دسرهایش – روبه‌رو بوده و به جوانب گوناگون این مسئله رسیدگی کرده، سخن گفته است. توجه به این امر برای ما که در شرایطی مشابه شرایط امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) قرار داریم، بسی آموزنده است» (همو، ۱۳۶۰)؛

۲. درباره نهج‌البلاغه و به‌ویژه نامه ۵۳ امام علی (علیه السلام)، خوشبختانه پیشینه‌ای نسبتاً قوی از تحقیقات وجود دارد که شامل کتاب‌های گوناگون، پایان‌نامه‌ها و پژوهش‌های پرشمار است؛ به‌ویژه در راستای رویکرد مدیریتی به این نامه، کتاب‌های ارزشمندی به چاپ رسیده که فقط به نکات مدیریتی نامه اشاره دارند. همچنین می‌توان گفت بیشتر کتاب‌هایی هم که به مدیریت اسلامی پرداخته‌اند، به نوعی در مباحث خود، از محتوای این نامه ارجمند بهره گرفته‌اند.

هرکس اندک توجهی به نامه ۵۳ نهج‌البلاغه داشته و در آن تأمل کرده، از جمله همه شارحان آن، بر یک سخن هم‌داستان‌اند و آن اینکه روح حاکم بر نامه، مدیریت عمومی و راه‌گشا برای حکام و مدیران جامعه در سطوح عالی است؛ و در عین حال، برای همه سطوح دیگر مدیریتی نیز، مبانی، اصول، روش‌ها، سیاست‌ها و اخلاق حکومتی و مدیریتی را فروگذار نکرده است (دلشاد تهرانی، ۱۳۹۰، ص ۱۳)؛

۳. استراتژی این تحقیق در کشف الگوی مدیریت دینی حاکم بر نامه ۵۳ امام علی (علیه السلام) در نهج‌البلاغه، مبتنی بر تحلیل محتواست. این امر مستلزم مفهوم‌سازی و ساماندهی آنها و به‌ویژه ورود به بحث با کمترین ایده‌های مشخص و از پیش تعیین شده و کشف و استخراج مفاهیم و دسته‌بندی آنها از متن نامه است؛

۴. در این تحقیق به دلیل عربی بودن متن و در عین حال اسلامی و تخصصی بودن آن، هرگونه استنباط و اکتشاف از آن، مستلزم توجه به این مهم است؛ به همین دلیل، متن اولیه و ترجمه و تفسیر آن، بر مبنای نظر کارشناسان اسلامی، انتخاب شده است؛ در این راستا، متن نامه ۵۳ و فرازهای مربوط به آن، برگرفته از نهج‌البلاغه فیض الاسلام^۱ است که از معتبرترین نسخه‌هاست، و در ترجمه و تفسیر فرازها، از جلد دهم و یازدهم از مجموعه ۱۵ جلدی پیام امام: شرح تازه و جامعی بر نهج‌البلاغه^۲ استفاده شده است؛ افزون بر این، از دیگر تفسیرها و

۱. فیض الاسلام، ترجمه و شرح نهج‌البلاغه.

۲. مکارم شیرازی و دیگران، پیام امام: شرح تازه و جامعی بر نهج‌البلاغه. این مجموعه از جمله معتبرترین و جامع‌ترین شرح‌هایی است که جمعی از اندیشمندان به سرپرستی آیت‌الله مکارم شیرازی و طی بیست سال تدوین کرده‌اند و جلد دهم و یازدهم این مجموعه محتوای نامه ۵۳ را به سی بخش تقسیم کرده و هر بخش از لحاظ موضوعی تشریح شده و در آن، ضمن بررسی معانی لغوی، واژه‌های اصلی و ارتباط آنها با معانی اصطلاحی بحث شده و از این لحاظ کم‌نظیر است و به فراخور حال، نکات دقیقی مرتبط با محتوای هر بخش ارائه شده است.

به‌ویژه آیین کشورداری از دیدگاه امام علی (علیه السلام)^۱ نیز بهره گرفته شده است؛ همچنین در مواقع لزوم و با رویکردی تطبیقی به دیگر شرح‌های مدیریتی از نامه مراجعه شده است؛

۵. فرمان امام علی (علیه السلام) به مالک اشتر، براساس قواعد مفهومی یا ادبی از طرف مؤلفین و شارحین به بخش‌های مختلفی تقسیم شده که هر بخش به یک «فراز» معروف است و در مواردی این فرازها براساس موضوع، شکل گرفته‌اند.

آنچه در این پژوهش ملاک دسته‌بندی فرازها قرار گرفته همچون ترجمه و شرح نهج البلاغه فیض الاسلام است. در نهج البلاغه فیض الاسلام، متن نامه به نود فراز تقسیم شده و به اختصار درباره هر فراز شرحی داده شده است (فیض الاسلام، ۱۳۷۶ق، ص ۹۹۱-۱۰۳۵)؛

۶. نکته قابل توجه در بیان فرازها این است که بخش‌های مختلف هر فراز و همچنین فرازهای متعدد، براساس محتوا، ارتباط منطقی، یا ارتباط علت و معلولی و نیز ارتباط طولی و عرضی میان آنها، به صورت تقطیع شده، مطرح شده‌اند و این خود به درک بهتر هر فراز کمک می‌کند. واژه‌های مهم و کلیدی هر فراز و معنا و مفهوم آن با استفاده از جلد دهم و یازدهم کتاب پیام امام ارائه شده و در این میان، بر معنای متناسب با مفاهیم مدیریتی تأکید شده است؛

۷. در تحقیق حاضر، تک تک فرازها به ترتیب بررسی شده‌اند و در عین حال سعی بر آن بوده که مطالب به‌عنوان یک کل و با رعایت ساختاری واحد، ارائه شوند.

در این تحقیق تلاش بر آن است که ضمن پرهیز از برخورد انتزاعی، فرازهای مختلف نامه، که به نوعی تفسیرکننده یک مفهوم هستند، در کنار هم قرار گیرند تا به باز شدن زوایای متعدد آن کمک رسانند. به سخن دیگر، در این نوشته از یک طرف، بر ترتیب فرازها توجه شده و از طرف دیگر، نوعی دسته‌بندی موضوعی در آن رعایت شده و در عین حال تلاش شده تا ارتباط هر فراز با فراز پیشین به‌صورت موضوعی تبیین شود؛

۸. در تحقیق حاضر، تلاش شده، ضمن پرهیز از پرداختن به مباحث موجود مدیریتی و جستجوی تأییدهایی برای آنها از نامه، یا نهج البلاغه، فقط دیدگاه امام (علیه السلام) بررسی شود و مفاهیم به‌طور مستقل و از بطن داده‌ها استخراج شوند؛ این امر باعث شده تا با تبیین محتوای نامه، ادبیات خاصی موضوعیت یابد که کاملاً با مبانی اسلام سازگار بوده و شاید بتوان آن را نوعی از مدل‌های بومی‌سازی تلقی کرد؛

۱. فاضل لنکرانی، آیین کشورداری از دیدگاه امام علی (علیه السلام).

۸. نوع‌شناسی و مصداق‌های مدیریت در نهج‌البلاغه

۹. بر این اساس، هر فراز با نماد F و فرازهای اول تا نود به ترتیب با F_1 تا F_{90} نامگذاری شده‌اند. هر فراز بسته به حجم خود، به قسمت‌هایی تقسیم شده و این قسمت‌ها دست‌کم به دو قسمت و حداکثر به هجده قسمت فرعی تقسیم شده‌اند. در مجموع نامه به ۶۹۲ قسمت فرعی تبدیل شده و هر یک به صورت F_{ij} نمایش داده شده است که در آن i شماره فراز و از ۱ تا ۹۰ و j قسمت‌های مختلف یک فراز است که در هر فراز عدد خاصی را به خود اختصاص داده و متغیری است که به تناسب، اعداد یک تا هجده را شامل می‌شود؛

۱۰. پس از تبدیل متن نامه به ۶۹۲ قسمت، با در نظر گرفتن رویکرد مدیریتی و استفاده از دو روش لغت‌کاوی و معناکاوی به صورت ترکیبی، هر قسمت مطالعه دقیق شده و مفاهیم مدیریتی نهفته در آن استخراج شده است و برای افزایش روایی انجام تحقیق، ۱۰ درصد فرازها و کدهای استخراج شده به صورت تصادفی انتخاب و در پرسشنامه‌ای در اختیار خبرگان حوزوی و آشنایان با نهج‌البلاغه قرار گرفته است و ضمن مراجعه مکرر به فرازهای نامه و توجه به پیشنهاد خبرگان در بازنگری نهائی و بررسی دقیق‌تر نکات کلیدی مربوط به فرازها، تعداد کدها به ۱۲۰۰ رسیده است؛

۱۱. پس از شناسایی مفاهیم، بر «شاخص‌های مدیریتی نامه امام علی (علیه‌السلام)» توجه شد و در این مرحله کدها با هم مقایسه و کدهای مشابه، براساس روش مقایسه مداوم، دسته‌بندی و در نهایت به احصای پانصد شاخص انجامید؛

۱۲. با مقایسه مداوم شاخص‌ها در مرحله قبل، مؤلفه‌های ۹۸ گانه مدل استخراج شدند. جدول شماره ۰-۱ نشان‌دهنده این مؤلفه‌هاست:

جدول ۰-۱: مؤلفه‌های مدیریتی

ردیف	مؤلفه‌ها	ردیف	مؤلفه‌ها
۱	جهت‌گیری‌ها	۴۹	ارزشیابی عملکرد
۲	اهداف	۵۰	شاخص‌های ارزیابی کارکنان
۳	تقدم اطاعت الهی	۵۱	شاخص‌های ارزیابی مدیران
۴	تقید به احکام الهی	۵۲	روش‌های ارزیابی افراد
۵	انصاف و عدالت	۵۳	جبران خدمات
۶	رضایت‌مندی مردم (عوام)	۵۴	انگیزش
۷	اعتماد و اعتمادسازی	۵۵	بازنشتگی
۸	وفای به عهد	۵۶	کنترل و نظارت
۹	یاری خدا	۵۷	فلسفه وجودی طبقات اجتماعی

ردیف	مؤلفه‌ها	ردیف	مؤلفه‌ها
۱۰	تکافل الهی	۵۸	وظایف دولت در قبال طبقات اجتماعی
۱۱	خودشناسی	۵۹	جایگاه و فلسفه وجودی نظامیان
۱۲	خودکنترلی	۶۰	رابطه تقویمی نظامیان با دیگر اقشار
۱۳	خودسازی	۶۱	ویژگی‌ها و خصوصیات فرماندهان نظامی
۱۴	موقعیت‌شناسی	۶۲	معیارها و شاخص‌های گزینش فرماندهان نظامی
۱۵	مردم‌شناسی	۶۳	وظایف زمامدار در قبال فرماندهان نظامی
۱۶	مردم‌داری	۶۴	شاخص‌ها و اصول ارزیابی فرماندهان نظامی
۱۷	اعتدال در رفتار	۶۵	شاخص‌ها و عوامل انگیزشی فرماندهان نظامی
۱۸	برخورد مناسب با عیب‌های مردم	۶۶	فلسفه وجودی قاضیان
۱۹	برخورد مناسب با سنت‌های مردم	۶۷	ویژگی‌ها و خصوصیات عام قاضیان
۲۰	صلح‌مداری و دشمن‌شناسی	۶۸	ویژگی‌ها و خصوصیات خاص قاضیان
۲۱	مباشرت در کارها	۶۹	وظایف زمامدار در قبال قاضیان
۲۲	محکم‌کاری در کارها	۷۰	جایگاه و فلسفه وجودی کارگزاران
۲۳	بهره‌گیری از تجربه‌های دیگران	۷۱	وظایف زمامدار در قبال کارگزاران
۲۴	رفتار آمرانه	۷۲	شاخص‌های گزینش کارگزاران
۲۵	رفتار متکبرانه	۷۳	توجه به عوامل انگیزشی کارگزاران
۲۶	رانت‌خواری	۷۴	نظارت بر عملکرد کارگزاران
۲۷	پرهیز از مردم‌گریزی	۷۵	جایگاه و فلسفه وجودی خراج‌گزاران
۲۸	پرهیز از منت‌گزاری	۷۶	آثار مالیات و خراج‌گزاران
۲۹	پرهیز از تملق‌گویی و مبالغه کردن در کار	۷۷	آثار غفلت از آبادانی
۳۰	خصوصیات عام و پسینی مدیران	۷۸	مصادق‌های تخفیف مالیاتی
۳۱	خصوصیات خاص و کلی مدیران	۷۹	آثار تخفیف مالیاتی
۳۲	خصوصیات خاص (مصدقی-نظامیان)	۸۰	جایگاه و فلسفه وجودی دبیران
۳۳	خصوصیات خاص (مصدقی-قاضیان)	۸۱	شاخص‌های گزینش دبیران
۳۴	خصوصیات خاص (مصدقی-کارگزاران)	۸۲	روش‌های گزینش دبیران
۳۵	خصوصیات خاص (مصدقی-خراج‌گزاران)	۸۳	سازماندهی امور دبیران
۳۶	خصوصیات خاص (مصدقی-دبیران)	۸۴	جایگاه و فلسفه وجودی تاجران و اهل فن
۳۷	خصوصیات خاص (مصدقی-تاجران و اهل فن)	۸۵	مصادیق تاجران و اهل فن
۳۸	ابعاد نظارت بر عملکرد تجار و اهل فن	۸۶	خصوصیات و ویژگی‌های تاجران و اهل فن
۳۹	خصوصیات خاص (مصدقی-مستضعفین)	۸۷	ضرورت نظارت بر عملکرد تاجران و اهل فن
۴۰	برنامه‌ریزی	۸۸	ابعاد نظارت بر عملکرد تاجران و اهل فن
۴۱	تنظیم وقت و مدیریت زمان	۸۹	ابعاد نظارت بر عملکرد تاجران و اهل فن
۴۲	مشورت و تصمیم‌گیری	۹۰	آثار غفلت از نظارت بر عملکرد تاجران و اهل فن
۴۳	سازماندهی	۹۱	روش‌های مقابله با عملکرد سوء تاجران و اهل فن
۴۴	رهبری	۹۲	جایگاه و فلسفه وجودی مستضعفین
۴۵	تجزیه و تحلیل شغل	۹۳	مصادیق طبقه مستضعف
۴۶	کارمندیابی و گزینش	۹۴	ویژگی‌های بیچارگان
۴۷	معیارهای گزینش کارکنان	۹۵	وظایف زمامدار در قبال قشر مستضعف
۴۸	آموزش و بهبود نیروی انسانی	۹۶	ویژگی‌های متصدیان امور مستضعفین
۴۹	ارزشیابی عملکرد	۹۷	آثار نظارت

۱۰. نوع‌شناسی و مصداق‌های مدیریت در نهج‌البلاغه

۱۳. پس از مقایسه مداوم مؤلفه‌ها در مرحله قبل، مقوله‌های هجده‌گانه مدل ظاهر و استخراج شدند. جدول شماره ۰-۲ نشان‌دهنده این مقوله‌هاست:

جدول ۰-۲: مقوله‌های مدیریتی

ردیف	مقوله‌ها
۱	قوانم
۲	قوانین
۳	قواعد
۴	خداگرایی
۵	خودمدیریتی
۶	مردم‌گرایی
۷	رفتارهای ایجابی
۸	رفتارهای سلبی
۹	ویژگی‌های مدیران
۱۰	وظایف مدیران
۱۱	مدیریت طبقات اجتماعی
۱۲	مدیریت امور نظامی
۱۳	مدیریت امور قضائی
۱۴	مدیریت امور دولتی
۱۵	مدیریت امور اقتصادی
۱۶	مدیریت امور امنیتی و اطلاعاتی
۱۷	مدیریت امور بازرگانی و صنعتی
۱۸	مدیریت امور مستضعفان

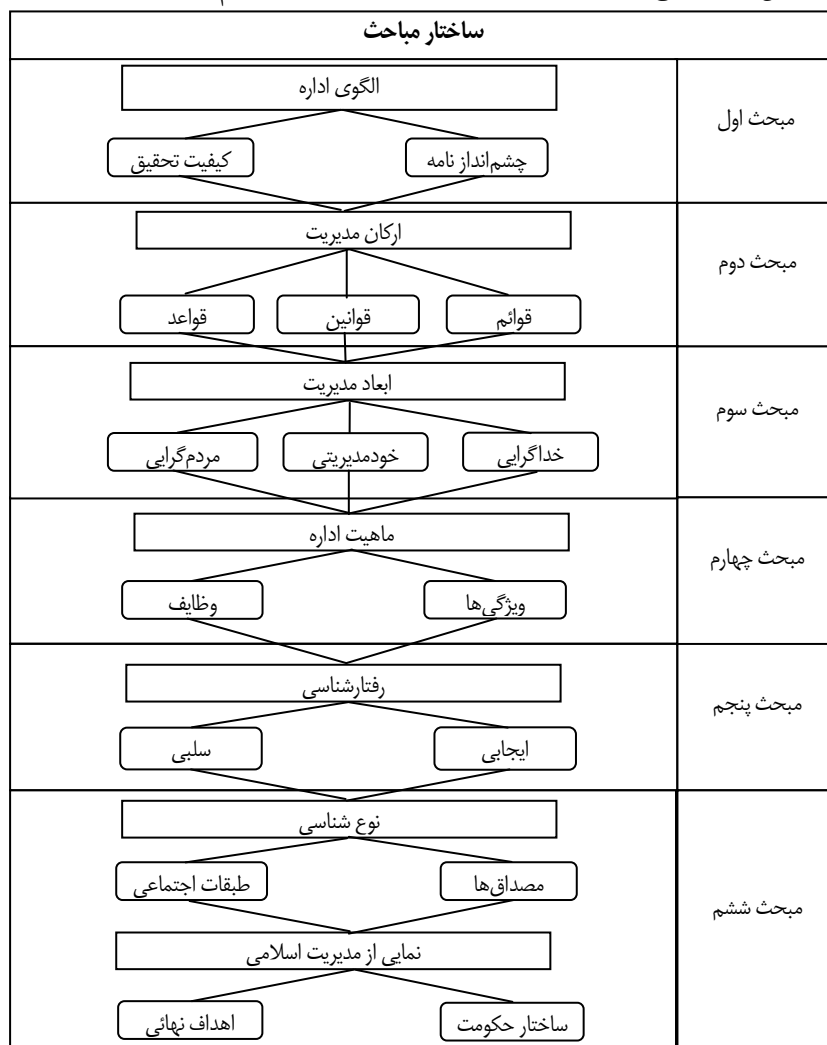
۱۴. در نهایت و پس از مقایسه مداوم مقوله‌ها در مرحله قبل، محورهای پنج‌گانه مدل ظاهر و استخراج شدند که جدول شماره ۰-۳ منعکس‌کننده این محورها است:

جدول ۰-۳: محورها مدیریتی

ردیف	محورها
۱	ارکان اداره
۲	ابعاد اداره
۳	رفتارهای اداره
۴	ماهیت اداره
۵	انواع اداره

۱۵. سرانجام و در یک جمع‌بندی، می‌توان مجموعه مطالب را جلوه‌ای از «مدیریت دینی» تلقی کرد. عنوان کلی فوق، شامل چند مبحث مجزا و در عین حال مرتبط با عناوین: «الگوی اداره»، «ویژگی‌ها و وظایف مدیران»، «رفتارشناسی مدیران» و «نوع‌شناسی و مصداق‌های مدیریت» می‌باشد که به دلیل گستردگی و تنوع و نیز استقلال موضوعی، هر یک قابلیت ارائه به صورت بحثی مستقل را دارد.

۱۶. بدین ترتیب می‌توان ساختار مباحث را به صورت زیر ترسیم نمود (نمودار ۱-۰)

نمودار ۱-۰: ساختار مباحث

۱۷. مبحث اول تا پنجم، از مجموعه فوق به ترتیب تحت عناوین: «الگوی اداره»، «ویژگی‌ها و وظایف مدیران» و «رفتارشناسی مدیران» در نهج‌البلاغه، پیشتر تدوین شده است.

۱۸. کتاب حاضر، مبحث ششم از این مجموعه را با عنوان «نوع‌شناسی و مصداق مدیریت در نهج‌البلاغه» و در قالب یک «کتاب درسی»، جهت مباحث درس تخصصی «اداره امور عمومی در اسلام» در مقطع کارشناسی ارشد گرایش‌های مختلف مدیریت دولتی^۱ و نیز به منزله کتاب «کمک درسی» جهت مباحث درس «تحلیل فلسفی مدیریت اسلامی» در مقطع دکتری-گرایش‌های مختلف مدیریت، و درس «مبانی مدیریت اسلامی و الگوهای آن» در مقطع کارشناسی، ارائه نموده است.

۱۹. این کتاب در سه بخش تدوین گردیده و شامل ۱۱ فصل می‌باشد:

در بخش اول «اقتضای اجتماعی و مصداق‌های مدیریت»، در دو فصل اول و دوم و به ترتیب با عنوان‌های «مدیریت تنوع فرهنگی» و «مصداق‌های مدیریت» بررسی شده‌اند.

در بخش دوم، «مدیریت طبقات اجتماعی» از دیدگاه امام علی (علیه السلام)، بررسی شده و شامل موضوعاتی است چون: «مدیریت امور نظامی»، «مدیریت امور قضائی»، «مدیریت امور کارگزاران»، «مدیریت امور اقتصادی»، «مدیریت امور امنیتی و اطلاعاتی»، «مدیریت امور بازرگانی و صنعتی» و «مدیریت امور مستضعفان» که به ترتیب در فصل‌های سوم تا نهم بررسی شده‌اند.

و در نهایت، در بخش سوم، «نمایی از مدیریت اسلامی»، براساس نامه ۵۳، ترسیم شده و شامل دو فصل دهم و یازدهم است. فصل دهم «اهداف غائی» و فصل یازدهم «چارچوب کلی» در مدیریت اسلامی را تبیین کرده‌اند.

۲۰. ساختار مباحث کتاب در نمودار ۰-۲ آمده است.

۱. مصوبه جلسه ۳۴۴ مورخ ۷۶/۴/۲۲ شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی (نسخه بازنگری شده، به استناد نامه ۹۴/۷۳۵۱/دش مورخ ۹۴/۴/۲۴ شورای تحول و ارتقای علوم انسانی شورای عالی انقلاب فرهنگی).

عنوان	نوع‌شناسی و مصداق‌های مدیریت در نهج البلاغه
بخش اول فصل اول و دوم	<pre> graph TD A[اقتشار اجتماعی و مصداق‌های مدیریت] --> B[مصداق‌های مدیریت] A --> C[مدیریت تنوع فرهنگی] </pre>
بخش دوم فصل سوم تا نهم	<pre> graph TD A[مدیریت طبقات اجتماعی] --> B[مدیریت امور مستضعفان] A --> C[مدیریت امور بازرگانی و صنعتی] A --> D[مدیریت امور امنیتی و اطلاعاتی] A --> E[مدیریت امور اقتصادی] A --> F[مدیریت امور کارگزاران] A --> G[مدیریت امور قضائی] A --> H[مدیریت امور نظامی] </pre>
بخش سوم فصل دهم و یازدهم	<pre> graph TD A[نمای از مدیریت اسلامی] --> B[اهداف نهائی] A --> C[ساختار حکومت] </pre>

نمودار ۰-۲: ساختار کتاب

بخش اول

اقشار اجتماعی و مصداق‌های

مدیریت

مقدمه

یکی از مهم‌ترین مباحث، در فرمان امام علی (علیه السلام) به مالک اشتر، نوع‌شناسی مدیریت است؛ بدین معنا که امام (علیه السلام) در فرمان خود، از یک سو مفاهیم مربوط به نظام اداره را در قالب ارکان، ابعاد، ویژگی‌ها، وظایف و رفتارشناسی، برای مالک روشن ساخته و به امور عام و اساسی در این رابطه پرداخته است، تا مالک ضمن نگاهی جامع و مجموعه‌نگر، قدرت مدیریت، در ابعاد مختلف، را داشته باشد؛ و از سوی دیگر و برای بردن مالک در متن جامعه و روبه‌رو ساختن او با واقعیت‌های آن، با نوعی رویکرد جامعه‌شناسانه، توجه وی را به ساختار اجتماعی و اقشار مختلف، معطوف داشته است و ضمن اشاره مصداقی به مهم‌ترین طبقات اجتماعی، نوع مدیریت متناسب با هر کدام را برشمرده است؛

این مبحث در دو فصل اول و دوم بررسی شده است. در فصل اول مدیریت تنوع فرهنگی، با الهام از فرازهای ۲۵ تا ۶۱ عهدنامه و همچنین با توجه به رویکردهای مدیریتی فرهنگ‌محور و نقش تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی در مدیریت، به‌ویژه معرفی خصوصیات مدیران اقشار اجتماعی متناسب با ویژگی‌های افراد تحت مدیریت، تبیین شده است. در فصل دوم از مصداق‌های مدیریت بحث شده است؛ بدین معنا که امام (علیه السلام)، به ضرورت طبقه‌بندی مردم، فلسفه وجودی آنها، رابطه تقویمی و وابستگی متقابل طبقات و حقوق هر طبقه، سپس به معرفی مهم‌ترین طبقات و اقشار اجتماعی، مانند: نظامیان، قاضیان، دبیران، کسبه و اهل فن، کارگزاران، خراج‌گزاران و مستضعفان پرداخته است.

